

Qabul qilindi: 16.06.2025

Chop etildi: 31.07.2025

UDK: 174.4

MILLIY TA'LIM-TARBIYA TIZIMI
MODERNIZATSIYASIDA DEMOKRATLASHUV
TAMOYILLARINING FUNKSIONAL AHAMIYATI

Fayziyeva Mo'tabar Mardonovna,
Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi o'qituvchisi

MODERNIZATION OF THE NATIONAL
EDUCATION AND UPBRINGING SYSTEM: THE
FUNCTIONAL SIGNIFICANCE OF
DEMOCRATIZATION PRINCIPLES

Fayziyeva Mutabar Mardonovna,
Teacher of the Samarkand Regional Pedagogical Skills Center

МОДЕРНИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ
ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ:
ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПОВ
ДЕМОКРАТИЗАЦИИ

Файзиева Мутабар Мардоновна,
преподаватель Самаркандского областного центра
педагогического мастерства

<https://orcid.org/0233-0222-0304-062x>

e-mail:
fayziyevamutabar1987@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada milliy ta'lim-tarbiya tizimini zamonaviylashtirish jarayonida demokratik tamoyillarning tutgan o'rni va ularning funksional ahamiyati yoritilgan. Ta'lim jarayonida inson huquqlari, erkin fikr bildirish, teng imkoniyatlar va ishtirok etish prinsiplari asosida tashkil etilgan demokratik yondashuvlarning ta'siri tahlil qilingan. Maqolada, shuningdek, demokratlashuv tamoyillarining ta'lim muhitida ijtimoiy faollik, tanqidiy fikrlash va fuqarolik ongini shakllantirishdagi roli ochib beriladi.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya tizimi, demokratik tamoyillar, modernizatsiya, inson huquqlari, fuqarolik jamiyati, ta'lim islohotlari, erkin fikrlash, inklyuziv ta'lim, tanqidiy tafakkur, ijtimoiy faollik.

Abstract: This article highlights the role and functional significance of democratization principles in the process of modernizing the national system of education and upbringing. It analyzes the impact of a democratic approach based on the principles of human rights, freedom of expression, equal opportunities, and participation of all stakeholders in the educational process. Furthermore, the article explores the role of democratization in fostering social activity, critical thinking, and civic consciousness within the educational environment.

Key words: education and upbringing system, democratic principles, modernization, human rights, civil society, educational reforms, freedom of thought, inclusive education, critical thinking, social activity.

Аннотация: В данной статье освещается роль и функциональное значение принципов демократизации в процессе модернизации национальной системы образования и воспитания. Проанализировано влияние демократического подхода, основанного на принципах прав человека, свободы выражения мнений, равных возможностей и участия всех сторон в образовательном процессе. Кроме того, в статье раскрыта роль принципов демократизации в формировании социальной активности, критического мышления и гражданского сознания в образовательной среде.

Ключевые слова: система образования и воспитания, демократические принципы, модернизация, права человека, гражданское общество, образовательные реформы, свобода мышления, инклюзивное образование, критическое мышление, социальная активность.

Kirish. Ma'lumki, har bir millatning o'ziga xos, faqatgina o'z ta'lim-tarbiya taraqqiyoti hamda mamlakat rivojini ta'minlashga qaratilgan milliy ta'lim-tarbiya modeli mavjud bo'ladi. Mazkur modelni shakllantirishga hamda samarali amalga oshirilishini ta'minlashda nafaqat davlat siyosati, balki jamiyat a'zolarining ham o'rni muhim hisoblanadi. "Barcha xalqlar singari hozirgi XXI asrda bizning xalqimizda ham bolalarni bilimli, dono qilib tarbiyalashga juda katta ahamiyat berib borilmoqda. Zero, mamlakatimizda "Ta'lim va tarbiyaning maqsadi – millatimizning milliy ta'lim-tarbiya modeliga, ajdodlarimiz tajribasiga, zamonaviy va an'anaviylikni uyg'unlashtirishga tayangan holda, butun bir jamiyat a'zolarini barkamol inson sifatida shakllantirishga, ilmiy-nazariy, dunyoviy, diniy, ma'naviy-madaniy, axloqiy-estetik, intellektual, kreativ, kognitiv, proyektiv tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan samarali faoliyatni amalga oshirishdan iboratdir" [1,8].

Ushbu mulohazalardan kelib chiqib shuni ta'kidlash o'rinliki, har qanday zamonaviy ta'lim ham milliy ta'lim va tarbiya bilan uyg'unlashsagina samarali natijalarga erishish mumkin.

Adabiyotlar tahlili. "Demokratik ta'lim sog'lom demokratik jamiyatlarni rivojlantirishga intiladi. Uning asosiy maqsadi ta'lim oluvchilarni jamiyat hayotida ishtirok etish va mas'uliyatli harakat qilish uchun qurollantirish vositasi sifatida o'z ta'limini berishdir" [2].

Demak, ta'lim-tarbiya jarayonida demokratlashuv tamoyillarining asosiy maqsadi va funksiyalari tizim mazmunini yangilash, isloh etish, erkinlashtirish bilan birga ta'lim oluvchilarni demokratik jamiyat qurish g'oyasi bilan qurollantirish, demokratik jamiyat talablariga moslashtirish, o'z huquq va erkinliklarini chuqur anglagan holda farovon yashash sari yo'naltirishdan iboratdir. Bizningcha demokratlashuv tamoyillari O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 4-moddasida ta'kidlangan ta'limning quyidagi asosiy prinsiplarini amalga oshirishga xizmat qiladi:

"ta'lim olish shaklini tanlash erkinligi;
ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi;
ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarining singdirilishi;
ta'lim va tarbiyaning demokratik xususiyati;
ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi;

bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning rag'batlantirilishi;
ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg'unligi;
ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash" [3].

Demak ta'lim-tarbiya sistemasida mazkur prinsiplarning qo'llanilishi va amal qilishida demokratlashuv tamoyillari muhim funksional ahamiyat kasb etadi. Zero, demokratik davlat hamda fuqarolik jamiyatini ham demokratik ta'lim-tarbiya tamoyillarini oqilona tadbiq etish orqali shakllantirish mumkin.

S.Gavrov modernizatsiya nazariyasini an'anaviylikdan zamonaviylikka o'tilishi bilan kechadigan jarayon ekanligini ta'kidlab, uni uch xil ma'noda tushuntirib beradi:

a) G'arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika davlatlarining Yevropa zamonaviy davriga taalluqli ichki rivojlanishi sifatida;

b) birinchi guruh mamlakatlariga kirmaydigan, lekin ularga yetib olishga intilayotgan davlatlar tomonidan amalga oshirilayotgan modernizatsiya;

v) eng modernizatsiyalashgan jamiyatlarning (G'arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika) evolyusion rivojlanish jarayonlari, ya'ni modernizatsiya doimiy jarayon sifatida islohotlar va innovatsiyalar orqali amalga oshiriladigan, bugungi kunda postindustrial jamiyatga asoslanganligi sifatida" [4, 824].

Shuni ta'kidlash o'rinliki, demokratik ta'lim-tarbiya tamoyillarini milliy ta'lim-tarbiya modeli bilan uyg'unlashtirishda modernizatsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham mamlakatimizda mustaqillik yillarida demokratik ta'lim-tarbiya jarayonini bosqichma-bosqich milliy ta'lim-tarbiya bilan uyg'unlashtirish maqsadida oqilona modernizatsion yangilanishlar joriy etilib kelinmoqda. Bu yangilanishlar maktabgacha ta'limdan to oliy ta'lim hamda oliy ta'limdan keyingi ta'lim bosqichlarida ham namoyon bo'lmoqda. Shuni alohida qayd etish zarurki, ta'lim-tarbiya jarayonidagi har qanday modernizatsiya, ya'ni har qanday islohot yoxud o'zgarish ta'lim-tarbiyaning milliy modeli bilan uyg'unlashmasa, bu yangilik natijasi samarali yakun topmaydi. Buni biz mustaqillik yillarida mamlakatimiz ta'lim-tarbiya tsistemasida kiritilgan, ammo natijadorligi

sezilmagan bir qancha o'zgarishlarda ham guvohi bo'ldik.

Tahlil va natijalar. Bizningcha, milliy ta'lim-tarbiya sistemasi modernizatsiyasida demokratik tamoyillar quyidagi konstruktiv funksiyalarni bajarishi mumkin:

Birinchidan, ta'lim-tarbiya jarayonining erkin mustaqil rivojlanishini ta'minlaydi. Bunda ta'lim tizimi rivojidan ta'lim muasasasi manfaatdorlikni his etadi hamda shuning ortidan tizim taraqqiyoti uchun doimiy harakatda bo'ladi. Ya'ni ta'lim dargohi xususiy bo'lmasa-da, ijtimoiy-iqtisodiy mustaqil bo'lganda, o'zining nufuzi, ta'lim beruvchilar salohiyati, ta'lim oluvchilar bilim darajasini va raqobatbardoshligini oshirish uchun muntazam yangi islohotlarni amalga oshirib boradi. Vaholanki mustaqillik berilishi tizimning mas'ulligini yanada mustahkamlab, o'z kelajagini o'zi berpo etishga yo'naltiradi. Misol uchun, bugungi kunda mamlakatimiz oliy ta'lim sistemasidagi bir qancha OTM (SamDU, UzMU kabi)larga berilgan moliyaviy mustaqillik ularning ilmiy salohiyatini yanada oshirishga, dunyo reytinglaridan munosib o'rin egallash uchun muntazam turli strategiyalarni qo'llashda, shuningdek, jahonning eng ilg'or universitetlari hamda ilmiy markazlari bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatishga olib keldi. Bu esa tizim rivojida konstruktiv ta'sir etmoqda.

Ikkinchidan, ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarida o'z-o'zini anglash tuyg'usini shakllantiradi. O'z-o'zini anglash, aslida bu ham mas'uliyat, o'z onggi, ilmi, salohiyati, hayotining yaxshi bo'lishi uchun kurash demakdir. "O'zlikni anglash insonning o'zini alohida vujud sifatida butun borliqdan ajrata bilishi, baholashi va qadriyat sifatida anglashini ifodalovchi tushuncha" [5,785] sanaladi. Ya'ni, Inson qachon o'zini qadrlashi mumkin? Qachon u o'zini baholay oladi? Albatta, erkin, mustaqil tafakkur qilish qobiliyatiga ega bo'lgandagina inson o'zini butun borliqdan ajratib, o'z-o'ziga baho beradi, o'z-o'zini anglay oladi. "O'z-o'zini anglash bu ichki dunyomiz – fikrlarimiz va his-tuyg'ularimizni kuzatish qobiliyati" [6] hisoblanadi. Demak, insonning o'zini-o'zi kuzata olishi, his- tuyg'ularini boshqarib, ichki dunyosiga nazar sola olishi ham, avvalo, demokratik tamoyillar orqali singdirilgan erkin fikrlash tarziga ega bo'lganda shakllanadi. "Milliy o'z-o'zini anglash – har bir millatning o'zini haqiqiy mavjud sub'yekt,

muayyan moddiy va ma'naviy boyliklarni ifodalovchi yagona til, urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar va davlatga mansubligini manfaat va ehtiyojlar umumiylikni tushunib yetishiga o'z-o'zini anglash deyiladi" [7, 231].

Demak mavjudlikni, mansublikni, manfaatdorlik anglashda demokratlashuv tamoyillari asosiy o'rinni egallaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, milliy ta'lim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilishda demokratlashuv tamoyillarining joriy etilishi - zamonaviy, adolatli va insonparvar jamiyat qurishning muhim shartidir. Ushbu maqolada ko'rsatib o'tilganidek, ta'lim sohasida inson huquqlari, erkin fikr, teng imkoniyatlar va ishtirokchilik kabi demokratik qadriyatlarning tatbiq etilishi nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarda fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy mas'uliyat va tanqidiy tafakkurni shakllantiradi. Xulosa qilib aytganda, demokratik tamoyillar ta'lim tizimining barqaror rivojlanishi, uni ochiq va inklyuziv muhitga aylantirish hamda yosh avlodni erkin va ongli shaxs sifatida voyaga yetkazishda beqiyos funksional ahamiyatga ega. Shu bois, bu tamoyillarni amaliyotga izchil tatbiq etish va institutsional darajada qo'llab-quvvatlash bugungi davr ta'lim strategiyasining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ergasheva M. Ta'lim va tarbiya falsafasi. Darslik. – Samarqand: SamDU, 2024. – B. 8.
2. <https://quest-eu.org/democratic-education/>
3. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида" ги ЎРҚ-637-сон Қонуни // <https://lex.uz/docs/5013007>
4. Гавров С.Н. Модернизация // Социокультурная антропология: история, теория, методология. Энциклопедический словарь. -Москва.: Академический проект: Константа, 2012. – С. 821-830.
5. Назаров Қ ва б.қ. Маънавий асосий тушунчалар луғати. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2021. – Б. 753.
6. Daniel Goleman: *Emotional Intelligence*. 2005. <https://www.amazon.com/Emotional-Intelligence-Matter-More-Than/dp/055338371X>.
7. Мустақиллик изохли илмий-оммабоп луғат. – Тошкент.: Шарк, 2006. – Б. 231.